

ІНТОНАЦІЙНА КУЛЬТУРА ПІАНІСТА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

INTONATION CULTURE OF THE PIANIST: THEORETICAL ASPECT

Вітчизняна система навчання піаністів, створена на кращих історичних традиціях, характеризується професійною спрямованістю та має беззастережні переваги. Водночас, зростаючі вимоги до формування навичок інтерпретації, що висуваються ще на початковому етапі навчання гри на фортепіано, актуалізують не лише важливість загальної, художньої підготовки майбутніх піаністів, а й необхідність формування музичної культури особистості через розуміння інтонаційної природи музичного мистецтва. Мета статті полягає у виявленні природи та значення явища фортепіанного інтонування в процесі формування інтонаційної культури піаніста. Доведено, що під інтонаційною культурою піаністи перш за все розуміють свідоме і виразне виконання провідного мелодичного голосу. Однак фортепіано є поліфонічним інструментом, і фактура переважної більшості нот складається з кількох голосів і шарів. Визначено, що фортепіанна інтонація має такі особливості: 1. Шляхом виділення провідного мелодичного голосу вертикальні та глибинні елементи фортепіанної тканини відокремлюються від поля зору виконавця. Таким чином, повноцінне фортепіанне виконання включає розуміння і усвідомлення всіх просторово-часових компонентів музичного процесу. 2. Власне мелодична лінія у традиційному розумінні фортепіанного інтонування розуміється лише в прямому зіставленні зрозумілих на слух звуків у мотиві, фразі чи невеликих реченнях. Тому необхідно враховувати проблеми «великої форми», горизонтальної перспективи, що виходить за межі слухових елементів музичної форми. 3. Традиційне розуміння фортепіанного інтонування не враховує питання цілісної взаємодії засобів інтерпретаційної виразності, що є невід'ємною умовою таких аспектів інтерпретації, як розпізнавання фактури, стилю та жанрової специфіки твору, що виконується. Тому однією з основних особливостей фортепіанного інтонування є вирішення завдання комплексної організації засобів і прийомів виразного виконання, які б відповідали бажаному звуковому образу.

Ключові слова: інтонація, музична інтонація, фортепіанне інтонування, інтонаційна культура, фахова підготовка майбутніх піаністів.

The domestic system of training pianists, created on the best historical traditions, is characterized by a professional orientation and has unconditional advantages. At the same time, the growing requirements for the formation of interpretation skills, which are put forward at the initial stage of learning to play the piano, actualize not only the importance of the general, artistic training of future pianists, but also the need for the formation of the musical culture of the individual through the understanding of the intonation nature of musical art. The purpose of the article is to reveal the nature and significance of the phenomenon of piano intonation in the process of forming a pianist's intonation culture. It has been proven that pianists primarily understand intonation culture as a conscious and expressive performance of the leading melodic voice. However, the piano is a polyphonic instrument, and the texture of the vast majority of notes consists of multiple voices and layers. It was determined that piano intonation has the following features:

1. By highlighting the leading melodic voice, the vertical and deep elements of the piano fabric are separated from the performer's field of vision. Thus, full-fledged piano performance includes understanding and awareness of all spatio-temporal components of the musical process. 2. A proper melodic line in the traditional understanding of piano intonation is understood only as a direct juxtaposition of audible sounds in a motive, phrase or small sentences. Therefore, it is necessary to take into account the problems of the "large form", the horizontal perspective, which goes beyond the auditory elements of the musical form. 3. The traditional understanding of piano intonation does not take into account the issue of the integral interaction of means of interpretive expressiveness, which is an integral condition of such aspects of interpretation as recognizing the texture, style and genre specificity of the piece being performed. Therefore, one of the main features of piano intonation is solving the task of complex organization of means and techniques of expressive performance that would correspond to the desired sound image.

Key words: intonation, musical intonation, piano intonation, intonation culture, professional training of future pianists.

УДК 78.071.2:316.454.52

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.1.35>

Олійник Т.І.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри інструментального виконавства

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Комплексний підхід до вивчення соціокультурних явищ нині стає загальнонауковою проблемою. У формуванні аксіологічного ставлення до навколишнього світу, у розвитку духовності суспільства незмірно зростає роль мистецтва. Характер соціального впливу, виховне значення музики визначають особливе місце цього мистецтва у системі людських цінностей. Твердження гуманістичної парадигми освіти, в основу якої покладено самоцінність особистості та створення найефективніших умов для її різнобічного, творчого розвитку, зумовлює необхідність подальшої розробки

проблеми залучення до музики як частини духовної культури. Прогрес музичної науки і практики забезпечується як сучасними інноваціями, так і збереженням традицій, узагальненням накопиченого в історії науково-теоретичного, емпіричного досвіду та використанням його у вирішенні нових завдань.

Цілісний підхід до дослідження музичного мистецтва в інтонаційному навчанні, обґрунтування сутності музики як «мистецтва інтованого сенсу», виявлення інтонаційної специфіки виконавства, встановлення діалектичного взаємозв'язку процесів створення, виконання та

сприйняття музики послужили методологічною основою сучасної теорії виконавського мистецтва та педагогіки. Водночас, питання інтонаційної культури є недостатньо освітленими у вітчизняній методології піанізму, та залишилися перспективними для подальшої розробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз джерел з історії піанізму свідчить про те, що у фундаментальних працях розглядається фортепіанне мистецтво в контексті художньої культури, досліджується концертне життя і майстерність видатних виконавців, виявляються методичні принципи знаменитих педагогів-піаністів. Однак огляд численних робіт доводить, що питання інтонаційної культури піаністів не отримали висвітлення у спеціальних наукових дослідженнях.

Разом з тим, про особливості фортепіанної підготовки писали як методисти та педагоги-практики, так і корифеї виконавських шкіл: О. Гольденвейзер, С. Фейнберг, Г. Нейгауз, С. Савшинський, Г. Коган та ін.

Доцільно зазначити, що в сучасних українських дослідженнях погляди на музичне інтонування, й зокрема фортепіанне, висвітлено лише в окремих працях. Так, В. Колоней в своєму дослідженні «Пластичне у фортепіанно-виконавському інтонуванні» [5] розглядає досліджувану дефініцію як органічну єдність звукової мети (звукового інтонування) та способу досягнення цієї мети в соматичному інтонуванні. У науковому дослідженні Т. Веркіної «Актуальне інтонування як виконавська проблема» [2], досліджується музично-виконавське мистецтво як творча практика, спосіб закріплення, відтворення та розвитку музичного досвіду людини. У дисертації Є. Бондар розкривається проблема надекспресивного інтонування в контексті сучасної хорової творчості [1], запропоновано новий підхід до поняття «інтонування» в сучасній хоровій практиці. Досліджуючи проблему інтонування як чинника смислоутворення у фортепіанному виконавстві, Чжан Цзяохуа розглядає досліджуване поняття як емоційно-сміслову виконання музичного твору, яке передбачає передачу його образного змісту та спрямовано на розкриття авторського задуму. Таке виконання реалізується через виявлення та проведення зв'язків між усіма елементами музичної мови та форми, а також шляхом цілісної взаємодії художніх засобів та прийомів виразності.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Вітчизняна система підготовки піаністів, що сформувалася на зв'язках з кращими історичними традиціями, характеризується професійною спрямованістю та має безумовні переваги. При цьому, зростання вимог до виконавської майстерності вже з початкового етапу навчання гри на фортепіано актуалізує не тільки значення цілісної, художньої підготовки

учнів, а й необхідність формування музичної культури особистості через досягнення інтонаційної природи музичного мистецтва.

Пошук шляхів моделювання процесу вдосконалення фортепіанної підготовки піаніста в ХХІ столітті передбачає наукове узагальнення та систематизацію найбагатшого історичного досвіду в цій сфері, а також комплексну взаємодію музикознавства, виконавської практики з новітніми досягненнями суміжних областей знання.

Мета статті полягає у виявленні природи та значення явища фортепіанного інтонування в процесі формування інтонаційної культури піаніста.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи проблему фортепіанного інтонування дійшли висновку, що останнє не є емпірично встановленим та теоретично оформленим поняттям. Так, у працях таких видатних музикантів-педагогів та виконавців-піаністів, як Г. Нейгауз, О. Гольденвейзер, Н. Любомудрова, К. Ігумнов та ін., термін «виконавське інтонування» застосовується в аспекті виявлення образного змісту та логіки розгортання мелодичної лінії шляхом її розподілу на мотиви й фрази, агогічні та динамічні нюансування з виділенням опорних поворотів і тонів, альтерацій, ладових переваг тощо.

Дещо ширше музичне інтонування розглядає Чжан Цзяохуа, описуючи його як музично-звуковий процес, який підлягає осмисленню, включає способи формування і відтворення звуків та власне їх звучання. Завдяки інтонуванню з'являються можливості для створення та передачі необхідної виразно-емоційної атмосфери, виділення найбільш важливих смислових моментів звукового вираження. При цьому, інтонування є невіддільним від метроритмічної організації звукової тканини [7, с. 4].

Дослідження інтонаційних особливостей фортепіано дає змогу стверджувати, що універсалізм даного інструменту є діалектично протилежним його якості. Рівномірно темперований дванадцятизвуковий стрій став найбільш радикальним вираженням історичної необхідності в звуковисотному еталоні, який би узагальнював музичне сприйняття. Саме ці якості, що закладені в природу піаністичного мислення через темперацію, енгармонічне ототожнення звуків, які представляють суміжні підвищену і понижену ступені звукоряду, через клавіатурні уявлення та постійне вдосконалення механіки інструмента, стали визначати подальший шлях розвитку фортепіано, як музичного інструмента. Здатність мислення піаніста до темброво-висотного узагальнення звучання, до мисленнєвого злиття в звучності фортепіано тембрових особливостей багатьох інструментів, а також оркестру, хору та голосу, дозволило фортепіанному мистецтву стати провідником та носієм музичної культури.

Проте, є й зворотній бік фортепіанного універсалізму, який проявляється у слухоінтонаційному раціоналізмі, тенденції до «нейтралізованого» сприйняття фортепіанного звучання, скутості мислення та слуху «мертвими точками», пов'язаними з особливостями фортепіанної механіки. Відомо, що людському слуху властиве сприймання інтонаційного вираження змісту в цілісності єдиного художнього комплексу, а отже, обмеженість чи відсутність певних якостей має загальний негативний вплив на весь комплекс у цілому. Наприклад, обмеженість слуху піаніста в розрізненні зонних висотних відтінків впливає на здатність тонкого розрізнення туше, динаміки, тембрових відтінків тощо. Використання «готових інтонацій» може призвести до зниження творчої активності піаніста; підтверджується думка про більшу пасивність слуху виконавців, що грають на інструментах з фіксованою висотою звуків. У зв'язку з цим, специфіка інструмента викликає необхідність здатності виконавця-піаніста до цілісно-узагальненого сприйняття інтонаційності інструмента, до художнього синтезу різних елементів і сторін звучання.

Нижче пропонуємо розглянути сукупність фортепіанно-інтонаційних уявлень та критеріїв піаністичної інтонаційності, які є актуальними для формування інтонаційної культури майбутніх піаністів-виконавців. Відомо, що уявлення про виразне інтонування на фортепіано пов'язане, перш за все, з майстерністю виконання мелодії. В основі мелодичної виразності знаходиться досягнення емоційно-образного музичного строю, яке спочатку виникає як емоційне чуття та переживання з подальшим заглибленням та конкретизацією в процесі вивчення логіки мелодичного розвитку. В результаті цієї роботи формуються стійкі звукові уявлення, які стимулюють пошуки необхідних ігрових прийомів для їх реалізації. При цьому, відповідні звукові та рухові уявлення повинні знаходитись у художній свідомості виконавця, який матиме можливість активно ними оперувати. У процесі виконання, ці внутрішні слухо-рухові уявлення повинні випереджати ігрові дії, організовуючи, таким чином, процес за принципом «зсередини назовні» (К. Мартінсен).

Піаністу важливо володіти мистецтвом фразування, орієнтуватись у мелодичній побудові, особливостях розвитку мелодії; вміти знаходити в кожному мотиві та фразі найбільш виразні та значущі звуки, подібно смисловим акцентам у розмовній мові, що надає виконанню осмисленості. А. Герасимович зазначав, що піаніст повинен вдумуватися в логіку мелодичного розвитку, рух мелодичної енергії, інтонаційне тяжіння, кульмінації, зміну фаз емоційного напруження та послаблення [4]. При цьому, піаніст повинен враховувати й логіку ладо-тонального й гармонічного розвитку, адже інтонаційні точки, точки тяжіння, центральні вузли,

на яких усе будується, щільно пов'язані з гармонічною основою [там само].

Як відомо, мистецтво ведення мелодичної лінії, майстерність виконання «локалізованого» легато пов'язано з необхідністю долати «ступеневість» поєднання фортепіанних звуків. З цією найбільш специфічною умовою фортепіанного виконання пов'язана технологія використання низки інтонаційних засобів: динамічного нюансування, педалізації, фразування з плавним зв'язуванням звуків.

Велике значення відводиться сукупності фонетичних та смислових відтінків піаністичного відтворення мелодії, як от взаємопроникненню мовних та пісенних прийомів, зв'язку виконання з диханням (О. Гольденвейзер, К. Ігумнов, С. Фейнберг).

Необхідно зазначити, що поняття інтонування включає в себе такий важливий критерій, як міра у використанні всіх засобів співвідношення звуків між собою. З цього приводу наголошував К. Ігумнов: «Головне ускладнення полягає не лише в тому, щоб виконати всі в цілому музичні позначення... а в тому, щоб виконати їх в певній мірі, пропорції та в певному характері» [6, с. 52].

Висновки. Таким чином, під інтонаційною культурою піаністи перш за все розуміють усвідомлено-виразне виконання провідного мелодичного голосу. Проте, фортепіано є багатоголосним інструментом, а фактура переважної більшості нотної літератури для нього складається з декількох голосів, пластів. Отже, фортепіанне інтонування має наступні специфічні особливості: 1) відокремлення провідного мелодичного голосу призводить до виокремлення з поля зору виконавця вертикальних та глибинних елементів фортепіанної тканини. Таким чином, повноцінне фортепіанне інтонування передбачає осмислення і реалізацію всіх просторово-часових компонентів музичного процесу. Так, поруч із цезурністю в мелодичному розвитку (горизонтальному плані), осмисленню підлягає й цезурність мелодико-гармонічного процесу в його цілісності; 2) у традиційному розумінні фортепіанного інтонування, увага приділяється лише типу фактури, що зорганізується мелодичним тематизмом переважно пісенно-речитативного та кантиленного характеру. Проте, необхідно враховувати особливості інтонування й інших фортепіанних фактур, як от токатної музики; 3) власне мелодична горизонталь у традиційному розумінні фортепіанного інтонування осмислюється лише в безпосередньому співставленні звуків в межах мотиву, фрази чи невеликих за обсягом речень, які реально досягаються слухом. Відтак, необхідно враховувати проблеми «великої форми», горизонтальної перспективи, яка знаходиться за межами слухоосяжних елементів музичної форми; 4) традиційне розуміння фортепіанного інтонування

не враховує проблеми цілісної взаємодії засобів виконавської виразності, що є невід'ємною умовою таких аспектів інтерпретації, як виявлення фактурно-стильової та жанрової специфіки виконаного твору. Тож, однією з основних особливостей фортепіанного інтонування є вирішення завдання комплексної організації засобів і прийомів виразного виконання, які б відповідали необхідному звуковому образу.

Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані на вивчення аспектів фортепіанного інтонування, зокрема таких, як структурна єдність художніх засобів виконання, та їх специфіка в різних стильових контекстах; психофізіологічні закономірності виконавського процесу, детерміновані жанровими та стильовими особливостями музики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар Є. М. Надекспресивне інтонування в контексті сучасної хорової творчості : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 Музичне мистецтво / Одеська держ. музична академія ім. А. В. Нежданової. Одеса, 2005. 19 с.
2. Веркіна Т. Б. Актуальне інтонування як виконавська проблема : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 Музичне мистецтво / Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2008. 19 с.
3. Вицинский А. В. Психологический анализ процесса работы пианиста-исполнителя над музыкальным произведением. *Известия АПН РСФСР*. 1950. Вып. 25. С. 204.
4. Герасимович А. Методика навчання гри на фортепіано. Київ : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1962. 120 с.
5. Колоней В. О. Пластичне у фортепіанно-виконавському інтонуванні : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 Музичне мистецтво / Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2004. 18 с.
6. Мильштейн Я. Исполнительские и педагогические принципы К. Н. Игумнова. Москва : Московская консерватория, 1954. С. 52.
7. Чжан Цзяохуа. Інтонування як чинник смислоутворення у фортепіанному виконавстві : дис. ... кандидат мистецтвознавства (доктор філософії): спец. 025 Музичне мистецтво / Сумський держ. пед. у-тет ім. А. С. Макаренка. Суми, 2020. 203 с.